

Sydthys stednavne

af H. G. Tybirk, Skive

En ting er der, som lige så godt kan slås fast fra begyndelsen: Stednavne, og det vil jo i første række sige benævnelser for de enkelte lidt større bebyggelser, som vi plejer at kalde landsbyer, men derefter naturligvis også stationsbyer og købstæder - er som regel langt ældre end de fleste af vore landsmænd regner med. Disse navne hører jo til i vores dagligdag og har for så vidt ingen historisk stråleglans for fantasien. Dog vil navne som Skjoldborg eller Heltborg måske have vakt ens opmærksomhed i ungdommen, hvor historiens nærværelse i det hjemlige landskab begyndte at spøge i bevidstheden. Men senere gik det vel som regel i glemme, og man tænkte aldrig dybere over de tilfældige, ofte lidt sære navne, man var omgivet af. Eller gjorde man? Den anden ting som må betones fra begyndelsen af, er, at stednavne undertiden er så gamle, at det er mere end svært at fastslå deres oprindelige betydning i det enkelte tilfælde. I andre tilfælde kan betydningen synes klar nok (Ydby = den yderst liggende by? f.eks.), men ser man disse ældste former, kan den i nutiden gængse form indeholde en slem sproglig fordrejning eller forvanskning, som gør grundbetydningen utilgængelig for den mere umiddelbare betragtning. Altså: Lærdom må der ofte til, men det er ikke altid lærdommen er i stand til at gennemskue fortidens tågebanker. Der mangler nemlig i en meget grundlæggende forstand sprogligt kildemateriale i det øjeblik, vi bevæger os om bag vikingetiden. Og det må vi ofte gøre! Så gamle er nemlig en ganske stor del af vore stednavne, og dermed er jo også sagt, at en stor del af vore landsbyer er grundlagt i jernalderen, nærmere bestemt i dennes sidste halvdel.

Omkring 200 e. Kr. f. sker der en afgørende ændring i bebyggelsesmønstret. Tydeligst ses det måske i Hardsyssel, hvor arkæologerne har kunnet påvise, at folk omtrent på én gang har flyttet deres gårde og huse, som dengang lå spredt langs åløbene, op fra ådalene - man ved bare ikke hvorfor - og anlagt mere samlede bebyggelser, som er begyndelsen til vore landsbyer, oppe på det tørre og faste land. Og fra dette tidspunkt kan vi datere en gruppe af vore ældste stednavne, altså fra o. 200 e. Kr. f.

Disse ældste stednavne har endelsen -ing og

er udbredt over det meste af Skandinavien, Tyskland, Holland og England. Man må her huske på, at vi tilsammen udgjorde en slags race- og sproghelhed, selvom nordiske sprog netop ved denne tid var i færd med at skille sig afgørende ud fra de øvrige germanske sprog. Denne navneskik må have holdt sig i mindst et par hundrede år, eftersom de angler, sakser og jyder, der if. overleveringen drog over og tog et ret værgeløst Britannien i besiddelse engang i begyndelsen af det 5. årh. (sandsynligvis kort efter 410, da romerne havde opgivet landet, vist af ressourcemæssige grunde) - tog denne navneskik med sig derover, hvor der jo den dag i dag er et stort antal -ing-navne at bemærke på landkortet.

Hassing kan nævnes som eksempel på denne navnetypes uigennemskuelighed. Roden "has" kan betyde "grålig", og den nyeste tydning vil have navnet til at betegne søen (Ove Sø), som jo rigtignok med sin ringe vanddybde ser noget grålig ud den meste tid af året. Begrundelsen for denne overflytning er vanskelig at referere på dette sted og forekommer heller ikke særlig indlysende. Selv lærde specialister må altså i sådanne tilfælde ty til det, man kalder et "kvalificeret gæt".

Harring er langt mere medgørligt som stednavn betragtet, men i sammenligning med det centralt beliggende Hassing sogn, senere herredsby med galgebakke, tinghøj osv., må dette nok lige fra begyndelsen have været et mere uanseligt sted. Navnet Harring har, ligesom f.eks. Herning, sit udgangspunkt i ordet horn, her = fremspringende bakke, altså: stedet på bakken!

Sjørring skal også nævnes, især for at demonstrere vigtigheden af at opsøge den ældst overleverede form. I dette tilfælde: Syorændæ (1231), altså: søens ende. Og det skal nok være rigtigt! Det drejer sig, som man ser, her slet ikke om nogen -ing-endelse, - og den slags fordrejelser må man altid være en smule på vagt overfor. Derfor er de ældste stednavneformer, som dog næsten aldrig er ældre end 1231, datoen for kong Valdemars jordebog, et katalog vedr. en bedre jordfordeling og skatteansættelse - altid af afgørende betydning. Må jeg tilføje som en personlig sløjfe til dette navn, at jeg som 14-årig

havde sendt et brevkort til den gode by med adressen "Sjørind", og at dette omgående indbragte mig en kalkunsk irettesættelse fra en kolerisk stationsforstander i afsenderbyen! Yderligere kan tilføjes, at folk med bopæl i eller omkring Sjørring i hvert fald den gang altid udtalte byens navn som Sjørrin, altså uden -ing. Dette -ing, som bare er et mislykket forsøg fra det kgl. dansk postvæsen side på at gøre navngivningen acceptabel for nutidsøren! Ja, sådan er der vel altid små fælder, som de kloge dumper i og de mindre kloge går uden om.

En anden, næsten lige så gammel endelse er -um, som ligeledes er grundlæggende i nabolandenes stednavneforråd: i England som -ham, i Holland som -hem, i Tyskland som -heim, i Norge tilsvarende (Trondheim). Det er oprindeligt samme ord som "hjem", men foreligger i Danmark altså kun i denne afsvækkede form. De to nabobyer Skyum og Hørdum har ikke blot samme navneendelse, men de to navne betyder også noget nær det samme. Old-islandsk "hurd" betød en dør, men da døre ofte var gjort af fletværk, havde ordet også denne betydning, og der sigtes da måske til en flettet indhegning af særlig iøjnefaldende beskaffenhed. Eller det kunne betyde "byen med de (flotte) flettede døre"..? Angående Skyum, et sogn, som i højmiddelalderen tilhørte Valdemarerne, men som utvivlsomt må være opstået som en ordnet landsby næsten 1000 år tidligere, så kan navnet afledes af en vidt udbredt rod i oldsproget, som vi bl.a. kender fra ordet "ski", egl. et kløvet træstykke. Kan da betyde "byen, som er omgivet af et palisadehegn af kløvede træstykker". Således omgærdede vore forfædre formentlig deres allerede noget avancerede bopladser, bestående af 6-8 gårde og en del huse.

Boddum har derimod en helt anden sproglig forklaring. Her drejer det sig ikke om en endelse, der har været et selvstændigt ord med betydningen "hjem", men om en bøjningsendelse, dativ flertal, altså en ren grammatisk foreteelse inden for olddansk, som der som bekendt stadig findes en parallel til i moderne tysk. Tidsbestemmelsen er her også en helt anden. Boddum må utvivlsomt placeres engang i vikingetiden, altså 6-700 år senere end de ovenfor omtalte gruppebebyggelser på -ing og -um. Det betyder da "i boderne", formentlig en række fiskerhytter, som kan have udgjort den første landsbylignende bosættelse. I så fald vel

snarest sæsonbestemte udvandrere fra Heltborg-Ginnerup sogn - eller Dover-Ydby? En anden forklaring, som er mit eget bud, er at navnet kunne stamme fra England, som vi på det tidspunkt havde tætte relationer til. Og eftersom der derovre findes henved 200 stednavne Bothum, mens der i hele Danmarks rige højst forefindes 3 Boddum-stednavne, så er der, beliggenheden taget i betragtning, en betydelig sandsynlighed for, at navnet er indført - af hjemvendte vikinger måske. Det samme kan man formode om Krik, beliggende endnu tættere på udsejlingen vestpå. "Creek" på engelsk betyder slet og ret "bugt" eller "vig". I Nordthy (Ø. Vandet) havde man tilsvarende et endnu mere sikkert engelsk navne-islæt, det lille, nu helt forsvundne gods, der middelalderen igennem benævnedes "Sæthrics gods i Thy". Jamen, hvem har ikke i sin sorgløse barndom læst om angelsakseren Cædric i "Ivanhoe"? Og det navn har bestemt aldrig været nordisk! Men derved er vi imidlertid rykket nogle hundrede år frem i tid, en nødvendig udvidelse for at, gøre Boddum- og Krik-tolkningen mere troværdig. Det er jo alt andet end vilde gætterier, vi er her ude i om end det i skeptikers øren kunne lyde så! Stednavneområdet har jeg bearbejdet, ganske vist med tiårige pauser imellem, lige siden 13-års alderen, da jeg fik fingre i Johs. Steenstrups grundlæggende, skønt uanselige bog "Vore stednavne" (1916), som kan anbefales lysthavende som en første grundsten til en efterfølgende mere omfangsrig udforskning af denne interessante sproglig - historiske disciplin. Gode tolkninger af danske stednavne findes f.eks. i Nudansk ordbog.

Endelsen -lev ses således at betyde: levn, dvs. arvegods.

Bynavne med endelsen lev er på en særdeles spændende måde knyttet til jernalderens historie og synes at hænge sammen med danernes gradvise overtagelse af magten i det land, som siden har heddet Danmark. Det er uafviseligt, at byer med denne endelse må være udgået fra Sjælland, hvor de findes i rigt tal, over Fyn og Østjylland - især Århuseggen - til Vestvendsyssel, videre over Hanherrederne (men stadig sjældnere) til Salling, Mors og Thy. Og dermed stopper udbredelsen totalt; i det øvrige Vestjylland er der slet ingen -lev-byer. I Sydthy er der 1, Villerslev, på Mors er der 7 og på Thyholm 3: Uglev, Flovlev og Barslev. Og så er

man åbenbart ikke nået videre med koloniseringen af de jydere land! Teorien blev fremsat i 1916 af den fantasirige H.V. Clausen, videreført af Sv. Aakjær, senere mødt med adskillig skepsis, men har i vore dage fået sin store chance, idet den i høj grad understøttes af udforskningen af jernalderens sociale historie, som er en af det sidste tiårs største landvindinger for Danmarkshistorien. Pioneren er en yderst skarpsindig dame ved navn Lotte Hedeager, som for et års tid siden blev udnævnt til professor ved universitetet i Oslo. De foreløbige tilgængelige resultater er fremlagt i bd. 2 af Gyldendals Danmarkshistorie og lægger adskillige alen til den opmærksomme læsers åndelige vækst. Dog står der kun lidt direkte om stednavne, så man må selv kunne tælle og lægge sammen.

Hermed har vi fulgt udviklingen i stednavnegivningen fra ca. 200 e. Kr. f. til ca. 500 og

ender således midt i den periode, som i historisk beskrivningen betegnes som folkevandringstiden. I en senere artikel vil opmærksomheden samle sig om vikingetidens stednavne - allerede foregrebet i ovenstående (Sjørring m.v.) - hvor der i løbet af et par hundrede år opstår en ny række navnetyper, som i højeste grad præger vore dages landkort. Og som er mere rigeligt til stede i vor fødeegn Sydthy.

Men med ovenstående udredning er de fleste mere principielle spørgsmål berørt, og så kan man da forresten bare gribe sagen an på egen hånd! Det ville evt. kunne bane vejen for en smule debat om nogle spændende enkelttilfælde. Med enkelttilfældene begynder og ender for så vidt hele teoridannelsen. Men uden teoridannelse ville man være uden kompas i stednavnenes vildnis.

Kilde: Sydthy Årbog 1997, side 11-13.